

СИНТЕЗ ТА МОРФОЛОГІЯ КРИСТАЛІВ $MFeP_2O_7$ (M – Na, K), ОТРИМАНИХ З ФОСФАТО-МОЛІБДАТНИХ РОЗЧИН-РОЗПЛАВІВ

М.С. Слободяник*, член-кореспондент НАН України
К.В. Терещенко**, кандидат хімічних наук
І.П. Ворона**, кандидат фізико-математичних наук

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
**Інститут фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України

Досліджено умови синтезу та морфологію кристалів $MFeP_2O_7$ (M – Na, K), вирошених у процесі кристалізації з розчин-розплавів систем $M^I-Fe-P-Mo-O$ (M^I – Na, K). Встановлено області формування $MFeP_2O_7$, $M_2Fe_2(PO_4)_2$, $K_2Fe_2(PO_4)_2(MoO_4)$ та Fe_2O_3 залежно від співвідношення M^I/Mo та M^I/P у розплаві. Виявлено зміну морфології кристалів $KFeP_2O_7$ при зростанні вмісту MoO_3 у вихідній суміші, а входження молибдену до кристалічного каркасу підтверджено ЕПР спектроскопією.

Вступ. Систематичні дослідження розплавлених систем, що містять одночасно як фосфати, так і молібдати лужних елементів, являють значний інтерес для оптимізації умов синтезу та властивостей неорганічних матеріалів оксидної природи. Широю межу гомогенності та порівняно низькі температури застигання (в межах 340–690°C) утвореного скла [1] дозволяють розглядати дані розчин-розплави як оптимальне середовище для направлено синтезу оксидних сполук. При взаємодії оксидів polyvalentних металів у фосфатно-молібдатних розплавах синтезовано ряд молібдатів та фосфатів [2–4]. Взаємодія та кристалізація в таких мультикомпонентних системах вимагає систематичного та детального дослідження з метою виявлення взаємодії та ролі як фосфатної, так і молібдатної складової системи на

закономірності формування складнооксидних фаз. Наведене коло питань визначило подальшу необхідність досліджень у цьому напрямку. У даній роботі розглянуто особливості кристалізації $MFeP_2O_7$ з розчин-розплавів багатокомпонентних систем $M^I-Fe-P-Mo-O$ (M^I – Na, K).

Методика експерименту. Для експериментів використовували реактиви кваліфікації не нижче "х.ч.". Розраховані кількості M_2MoO_4 , MoO_3 , M^IPO_3 та Fe_2O_3 (M^I – Na, K) нагрівали у платиновому посуді до 1000°C, витримували в ізотермічних умовах протягом 1–2 год та охолоджували зі швидкістю 30/год до 370–630°C. Кристалічні продукти відмивали від залишків плавля гарячою водою.

Для кінцевих продуктів встановлювали склад рентгенофазовим аналізом. Дифрактограми одержано на дифракто-

метрі "ДРОН-3", метод 2 θ безперервного сканування зі швидкістю 2°/хв; діапазон 2 θ – від 5,0 до 70,0.

ЕПР-спектроскопічні дослідження проводилися для полікристалічних зразків за допомогою ЕПР-хеспетрометра "Radioran" (Х-діапазон, 9,488 ПГц за кімнатної температури та 9,249 ПГц при 77К).

Результати та їх обговорення. На першому етапі дослідження проводилися в межах квазібінарного розрізу $M_2MoO_4-M^IPO_3-Fe_2O_3$ (M^I – Na, K). Вміст Fe_2O_3 задавали фіксовано: 5, 10 та 15% мол. відносно складу розплаву – розчинника. Для визначення оптимального вмісту феруму (III) було вивчено три серії розплавів:

0,95 $M^I_2Mo_2O_4$ –0,95(1–x) M^IPO_3 –0,05 Fe_2O_3 (1);
0,90 $M^I_2Mo_2O_4$ –0,90(1–x) M^IPO_3 –0,10 Fe_2O_3 (2);
0,85 $M^I_2Mo_2O_4$ –0,85(1–x) M^IPO_3 –0,15 Fe_2O_3 (3);
(x = 0; 1; 0,3; 0,5; 0,7; 1,0).

Як для натрій, так і для калійвмісної системи виявлено високу розчинну здатність зазначених розплавів щодо оксиду феруму (III) вже за температур 850–900°C, а формування кристалічних фаз спостерігалися в інтервалах 680–560°C та 750–580°C, відповідно. Розчин-розплав з найменшим вмістом Fe_2O_3 характеризується широким діапазоном склування, лише при надлишку фосфату лужного металу (більш як 82% (натрійвмісна) та 75% (калійвмісна)) спостерігається формування $MFeP_2O_7$. Зважаючи на значні області співкристалізації за максимального вмісту Fe_2O_3 , саме серія (2) була обрана для більш детального дослідження.

На другому етапі дослідження процеси спонтанної кристалізації вивчалися в межах складу розчин-розплавів $M_2MoO_4-MoO_3-M^IPO_3$ (M^I – Na, K) за фіксованого вмісту Fe_2O_3 . Одержані результати наведено на трикутник складу

розплавів $M_2MoO_4-MoO_3-M^IPO_3$ за $Fe_2O_3 = 10\%$ мол., таким чином, що будь-яка точка всередині трикутника з координатою (xM_2MoO_4 ; $yMoO_3$; zM^IPO_3) відповідає такому складу вихідного розплаву: $0,9xM_2MoO_4+0,9yMoO_3+0,9zM^IPO_3+0,1Fe_2O_3$.

Склад кожної експериментальної точки наносили на трикутниках вихідного складу розплав-розчинника (рис. 1, 2) у вигляді проєкції області кристалізації індивідуальних сполук та їх співкристалізмів, а саме: $MFeP_2O_7$, $M_2Fe_2(PO_4)_2$, $K_2Fe_2(PO_4)_2(MoO_4)$ та Fe_2O_3 .

Утворення подвійних дифосфатів $MFeP_2O_7$ (M^I – Na, K) за максимального вмісту фосфату лужного металу є характерним для обох систем (моноклінна сингонія, пр. гр. $P2_1/c$; $NaFeP_2O_7$: a = 7,3244(13), b = 7,9045(7), c = 9,5745(15); $\beta = 111,858(13)^\circ$ [5]; $KFeP_2O_7$: a = 7,352(1), b = 9,988(1), c = 8,187(2); $\beta = 106,5(1)^\circ$ [6]) і відповідає схемі: $6M^IPO_3 + Fe_2O_3 \rightarrow 2MFeP_2O_7 + M^I_2P_2O_7$.

Таким чином, молібдатна частина розплаву в даних концентраційних межах виступає в ролі інертного розчинника, який впливає на розмір та форму одержаних кристалів, що буде розглянуто в подальшому.

Області утворення цих сполук суттєво різняться для обох систем (рис. 1): $NaFeP_2O_7$ кристалізується у порівняно вузькому діапазоні концентрації 75–100% $NaPO_3$, тоді як $KFeP_2O_7$ утворюється вже при 82% KPO_3 .

У випадку максимального вмісту K_2MoO_4 (56–87,5%) спостерігається перекристалізація оксиду Fe_2O_3 у температурних межах 890–780°C (табл. 1), на противагу, в димолібдатному розчині утворення з'єднання змінноокисної сполуки не виявлено. Натомість виникає широка область кристалізації $Na_2Fe_2(PO_4)_2$

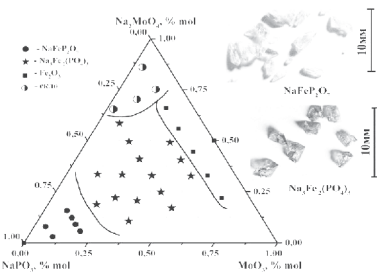

Рис. 1. Кристалічні фази в системі $Na_2MoO_4-MoO_3-NaPO_3$ за $Fe_2O_3=10\%$ мол.

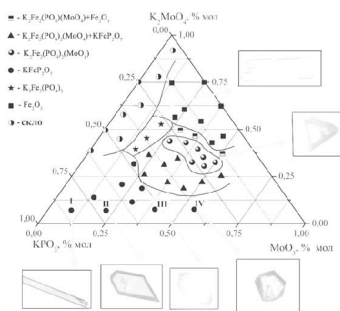

Рис. 2. Проекція областей кристалізації сполук у системах $K_2MoO_4-MoO_3-KPO_3$ за вмісту Fe_2O_3 10% мол. на трикутник складу вихідного розплаву

Таблиця 1. Області та умови кристалізації в системах $M^I_2MoO_4-MoO_3-M^IPO_3$ (M^I – Na, K) за вмісту Fe_2O_3 10% мол.

Склад розчин-розплаву, % мол.	MoO_3	M^IPO_3	ΔT , °C	Отримані продукти
$Na_2MoO_4-MoO_3-NaPO_3$, 10% мол. Fe_2O_3				
0–5	0–18	75–100	720–680	$NaFeP_2O_7$
10–60	10–50	15–82	700–620	$Na_2Fe_2(PO_4)_2$
20–70	0–12,5	0–12,5	800–780	Fe_2O_3
$K_2MoO_4-MoO_3-KPO_3$, 10% мол. Fe_2O_3				
8–35	10–55	15–83	760–500	$KFeP_2O_7$
18–37	8–55	15–48	740–600	$KFeP_2O_7 + K_2Fe_2(PO_4)_2(MoO_4)$
31–47	27–30	15–28	630–600	$K_2Fe_2(PO_4)_2(MoO_4)$
37,5–50	28–50	12,5–20	720–620	$K_2Fe_2(PO_4)_2(MoO_4) + Fe_2O_3$
58–57	13–18	28–43	760–630	$K_2Fe_2(PO_4)_2$
50–87,5	12,5–45	0–20	900–820	Fe_2O_3

(моноклінна сингонія, пр. гр. $C2/c$, a = 15,127(2), b = 8,722(1), c = 8,793(2)Å; $\beta = 125,15(3)^\circ$ [8]).

Фосфат $K_2Fe_2(PO_4)_2$ (моноклінна сингонія, пр. гр. $C2/c$, a = 16,303(2), b = 9,463(1), c = 16,601(2)Å; $\beta = 118,39(1)^\circ$ [9]) у системі $K_2MoO_4-MoO_3-KPO_3-Fe_2O_3$ має вузький концентраційний діапазон формування і пластичний габітус (рис. 2).

Результати дослідження кристалізації у системі $Na_2MoO_4-MoO_3-NaPO_3$ вказують на роль молібдатного компонента розплаву виключно як інертного розчинника – середовища, що не вступає у безпосередню взаємодію. Завдяки цьому значно розширюється діапазон кристалізації подвійного фосфату $Na_2Fe_2(PO_4)_2$. З іншого боку, калієвмісна система ілюструє значний вплив молібдату навіть за незначних кількостей, наслідками якого є морфологічні відмінності кристалів $KFeP_2O_7$, та лише входження молибдену до цієї кристалічної матриці.

Вплив кількості MoO_3 у розплаві на морфологію кристалів $KFeP_2O_7$ відслідковується для серії зразків, вирошених з розчин-розплавів рівного вмісту молібдатної компоненти: концентрація MoO_3 8, 18, 40 та 55% мол. за фіксованого значення

K_2MoO_4 (8% мол.) у вихідній шесті (точки I–IV на рис. 2). Розплави гомогенізували за 1000°C протягом 1 год та кристалізували до 620°C зі швидкістю 30°/год. Одержані продукти відмивали гарячою дистильованою водою. Часткове легування $KFeP_2O_7$ молібденом підтверджують зафіксовані ЕПР спектри (рис. 3). Єдина лінія (4H=9G), що спостерігається, відповідає природному ізотопу атому Mo(+5) з I = 0 (поширеність 74,62%), який перебуває у деформованому октаедричному оксигеновому оточенні. Спектро описується співмісним гамільтоніаном $H = g\mu_B H + h\mu_S S_z$, z g = 1,988, що узгоджується зі значеннями, одержаними для фосфатно-молібдатного скла [10].

Зміна складу розчин-розплаву також значно впливає на морфологію кристалів $KFeP_2O_7$ (рис. 4). Так, за найменшого вмісту MoO_3 морфологія $KFeP_2O_7$ визначається шістьма простими формами, причому диграми {001}, {100} та {321} відповідають симетричній парі {001}, {100} та {321}. При кристалізації із розплавів, які містять 18% мол. MoO_3 найбільшого розвитку набувають грані {001} та {0-10}, що відповідає кристалізації призматичних, майже плоских кристалів. Укладення габітусу криста-

Рис. 3. ЕПР-спектри KFe_2O_7 за температури 298K, леговані молібденом із розплавів, що відповідають точкам I-IV на рис. 2

лів зазначеного дифосфату спостерігається за вмісту MoO_3 40% мол.: відоме на псевдогексогональна симетрія кристалів завдяки появі слабозвинутих граней $\{110\}$ та $\{-1-10\}$. Найскладніший набір простих форм виявлено за вмісту молібдену (VI) оксиду 55% мол. Мінімально розвинені грані $\{110\}$ та $\{-100\}$, на противагу парі дієдрів $\{110\}$ та $\{-1-10\}$.

Виявлена зміна у формі кристалів перш за все пов'язана зі зменшенням в'язкості розплавів за рахунок збільшення кількості MoO_3 . Як наслідок, з одного боку покращується дифузія компонентів рідкої фази до поверхні поділу твердого та рідкого фази в процесі росту, а з іншого — зростає ймовірність захоплення домішок на поверхні кристалів. Таким чином, під

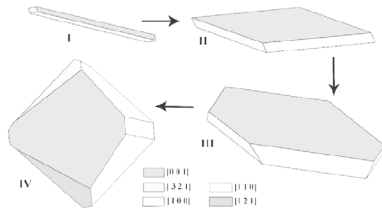

Рис. 4. Зміна морфології кристалів KFe_2O_7 при зростанні вмісту MoO_3 (I – 8, II – 18, III – 40, IV – 55% мол.) у вихідному розплаві

час синтезу KFe_2O_7 з фосфатно-молібдатних розплавів спостерігається покращення дифузії певних елементів та фрагментів до поверхні кристалу та загальне зменшення в'язкості розплавів при максимальній вмісті MoO_3 , що зумовлює появу граней $\{121\}$ (рис. 4). Розглянутий вплив компонентів розплавів на морфологію кристалів підкреслює роль фосфатної

та молібдатної складових розплавів як бепосередніх учасників взаємодії.

Висновок

Використання біфункціональних розплав-розчинників дає змогу контролювати впливати на морфологію кристалів, що є важливим чинником одержання монокристалічних матеріалів з анізотропними властивостями.

Література

1. В.А. Тимофеева. Рост кристаллов из растворов расплавов. — М.: Наука, 1978. — 267с.
2. M. Hidouri, N. Serrdi, A. Waitiaux, M. B. Amira Structural study by X-ray diffraction and Mössbauer spectroscopy of a new synthetic iron phosphate: $K_2MgFe_2(PO_4)_3$ // *J. Phys. Chem. Solids* — 2008. — 69. — P. 2555–2558.
3. M. Feczka, A. Ważkowska, J. Hanuza Crystal structure and vibrational properties of $Rb_2MgWO_4(PO_4)_2$ A new framework phosphate // *J. Solid State Chem.* — 2006. — 179, № 1. — P.103–110.
4. C.V. Kannan, S. Ganesamoorthy, C. Subramanian, P. Ramasamy Investigation of the nucleation dynamics of $RbHfO_4$ ($X=P$ or As) crystal growth from high temperature solutions // *Cryst. Res. Technol.* — 2002. — 37, №11. — P. 1189–1187.
5. Mössbauer effect, magnetic, and neutron diffraction study of $NaFe_2O_7$ // R. C. Mercader, L. Terminiello et al. // *Phys. Rev. B Cond. Mat.* — 1990. — 42. — P. 25–32.
6. D. Riou, P. Labbe, M. Gonaud. The diphosphate $KFeP_2O_7$: structure and possibilities for insertion in the host framework // *Eur. J. Solid State Chem.* — 1988. — 25. — P. 215–226.
7. KSM321(MVIO4)(PO4)2 (M=Fe, Sr, MVI=Mo, W), novel members of the lagbeinite-related family: synthesis, structure, and magnetic properties // N. S. Slobodyanik, K.V. Tereshchenko // *Inorg. Chem.* — 2012. — 51. — P. 1380–1385.
8. Kravchenko V. Structural features of the superionic phase transitions in $Na_2Fe_2(PO_4)_3$ // *Solid State Com.* — 1992. — 85. — P. 149–152.
9. Pintard-Schepel M., d'Yvoire E., Durand J. Structure de l'orthophosphate de difer(III) et tripotassium, $K_3Fe_2(PO_4)_3$ // *Acta Crystallogr., Sect. C.* — 1983. — C39. — P.9–12.
10. Batail F. H. Gamma ray interaction with sodium phosphate glasses containing MoO_3 // *Nucl. Instr. and Meth. B.* — 2007. — 265, № 2. — P.521–535.

АННОТАЦІЯ

Слободяник Н.С., Терещенко К.В., Ворона І.П. Синтез і морфологія кристалів MFe_2O_7 ($M = Na, K$), получених із фосфатно-молібдатних розплавів // *Біоресурси і природокористування.* — 2012. — 4, № 5-6. — С. 32-37.

Виводимо, якими параметрами і морфологією кристалів MFe_2O_7 ($M = Na, K$), сформованих в результаті кристалізації из розплавів фосфатно-молібдатних розплавів MFe_2O_7 ($M = Na, K$), отриманих об'ємним методом MFe_2O_7 , $M_2Fe_2(PO_4)_3$, $K_2Fe_2(PO_4)_3$ та Fe_2O_3 в залежності від вмісту MoO_3 в розплаві. Спостерігаються зміни морфології кристалів KFe_2O_7 при підвищенні концентрації MoO_3 в вихідному розплаві, а відоме молібдену в кристалізаційній матриці підтверджено ЕПР-спектроскопією.

SUMMARY

N. Slobodyanik, K. Tereshchenko, I. Vorona. Synthesis and morphology of MFe_2O_7 ($M = Na, K$), crystals obtained from molibdate-phosphate molten salts // *Biological Resources and Nature Management.* — 2012. — 4, № 5-6. — P. 32-37.

The synthesis conditions and morphology of MFe_2O_7 ($M = Na, K$), crystals obtained by high-temperature solution method in the MFe_2O_7 - MoO_3 ($M = Na, K$) molten system have been investigated. The crystallization fields of MFe_2O_7 , $M_2Fe_2(PO_4)_3$, $K_2Fe_2(PO_4)_3$ and Fe_2O_3 have been found depending on the Na/Mo and Na/K ratio in the melt. The morphology changes of KFe_2O_7 при crystals have been observed to be driven by MoO_3 concentration in the initial composition. The crystalline matrix's doping by molybdenum has been proved by EPR spectroscopy.